bu eserleri ayrı ayrı zikretmek yerine kısaca "revâhü'l-cemâa" (رواه الجماعة) demeyi uygun görmüşlerdir. Meselâ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî *ʿÂriżatü'l-Aḥvezî*'de, Mecdüddin İbn Teymiyye *Münteḳa'l-aḫbâr*'da "el-cemâa" terimini *Kütüb-i Sitte* musannifleri ve Ahmed b. Hanbel için, Cemmâîlî de *el-Kemâl fî esmâʾi'r-ricâl*'de sadece *Kütüb-i Sitte* musannifleri için kullanmışlardır.

Bir muhaddisin rivayetleri *Kütüb-i Sitte* gibi ana kaynaklarda yer almışsa bu durumu kısaca belirtmek için de "revâ lehü'l-cemâa" (روى له الجماعة) veya "ahrece lehü'l-cemâa" (أخرج له الجماعة) tabirleri kullanılmıştır. *Kütüb-i Sitte* imamlarının hepsinin bir muhaddise talebelik ettiklerini belirtmek üzere "revâ anhü'l-cemâatü sittühüm" (روى عنه الجماعة ستهم) dendiği de görülmektedir (Zehebî, XII, 124).

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1357/1938, I, 336; Hatîb el-Bağdâdî, *er-Riḥle fî ṭalebi'l-ḥadîs̱* (nşr. Nûreddin Itr), Beyrut 1395/1975, s. 178; Mizzî, *Tehẕîbü'l-Kemâl*, I, 39; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XII, 124; Şevkânî, *Neylü'l-evṭâr*, I, 22.

 İSMAİL L. ÇAKAN

CEMAAT
(الجماعة)

Kuzey Afrika'da özellikle Fas'ın merkeze tâbi olmayan bölgelerinde idarî yetkiyi ellerinde tutanların oluşturduğu meclis.

Kuzey Afrika'da "kabile, boy ve aynı atadan gelip aynı topraklar üzerinde yaşayan on on beş ailelik grupların oluşturduğu **düvvâr** gibi toplulukları temsil eden heyet" şeklinde tarif edilen ve İslâm öncesi dönemlere kadar uzanan cemaat sistemi, genellikle şehir merkezleri dışında yaşayan kabilelerin kendi içlerindeki idarî meselelerin hallinde önemli bir yere sahipti. Kabilelerin bir meclisi niteliğini taşıyan cemaatler mülkî, adlî, cezaî, malî ve siyasî bütün işlerle meşgul olurdu. Adaleti genellikle mahallî örfe göre yerine getirir ve kanunları icraya memur bir şeyh seçerdi. Kabile cemaatlerinin yanında yetkileri sınırlı ikinci derecede cemaatler de vardı. Toplulukların cemaat halinde faydalandıkları topraklara "bilâdü'l-cemâa" denirdi. Bu bölgelerin büyük bir kısmında düvvârın günlük hayatta önemli yeri vardı. Bu aileler aynı anne ve babadan gelir, fakat aralarında cemaatin himayesine girenler, hizmetçiler ve evlilik yoluyla akraba olanlar gibi yabancılar da bulunabilirdi. Cemaat İslâmî dönemde toplantılarını genellikle cami ve mescidlerde yapardı.

Bulûğ çağına eren herkes cemaatin bir üyesi sayılır ve prensip olarak o da diğerlerinin sahip olduğu yetkilere sahip kabul edilirdi. Cemaat reisi "şeyh" anlamına gelen **ehgār** lakabıyla anılırdı. Fakat son asırlarda şeyh tabiri daha yaygın olarak kullanılmıştır. Bazı kabilelerde onun yerine **el-emîn** de kullanılırdı. Cemaat otoritesi siyasî, sosyal ve ekonomik konularda tek söz sahibiydi. Bilhassa herhangi bir sebeple merkezî otoritenin zayıfladığı günlerde bu otorite daha çok hissedilirdi.

Cemaatin başlıca gelir kaynakları çarşı, pazar ve şahsî vergilerle hayır sever kimselerin bağışlarından ibaretti. Fas'ın güneyindeki bazı bölgelerde toprakların topluca işletilmesi, cemaate ait depoların bulunması mecburi hale getirmiştir. Çünkü elde edilen ürünün âdil bir şekilde dağıtılması, fevkalâde durumlara karşı korunması ancak böyle mümkün olabiliyordu. Bu hal tam bir hürriyet içinde ticaret yapmaya da engel değildi. Sadece savaş zamanlarında veya ulaşımın zorlaştığı sıralarda cemaat, orada yaşayan halkın pazardan alabileceği gıda maddesinin en yüksek miktarını belirleyerek bir sınırlama getirirdi. Böyle durumlarda hasta, hamile ve lohusalarla bir felâkete mâruz kalmış olanların ihtiyacının giderilmesine öncelik verilirdi. Bu bilhassa kabilelerde uygulanan bir husustu. Zira oralarda kadın haklarını koruma özel bir durum arzederdi. Bu sebeple cemaat, genç kızların ve çocuksuz dul kadınların mesken ve gıda ihtiyaçlarının en yakın akrabaları tarafından karşılanması için gerekli müdahalede bulunabilirdi.

Fas'ta cemaat nizamı birçok kırsal bölgede vardı. Her cemaatin, sınırları tam olarak belirlenmiş arazileri bulunurdu. Cemaatin siyasî nizamı gerek şekil gerekse öz bakımından cumhuriyet nizamına benzerdi. Başkan demokratik yolla ve belli bir süre için seçilmekle birlikte toplumun idaresi büyük ailelerin elindeydi. R. Montagne'nin benzetmesine göre büyük aileler sanki senato meclisini oluşturuyordu. Fakat meclis birçok köyü veya arş da (erş) denilen yerleşim birimini temsil ediyorsa üyelerinin sayısı Fas Büyük Atlası'nda olduğu gibi kırka kadar yükselebilirdi. Başkanlarına **mukaddem** denirdi ve bu kişi şeyhten sonra gelirdi. Çünkü mukaddem arşın başkanı, şeyh ise kabilenin ve kabile meclisinin başkanıdır. Başkan idarede genellikle tayin edilen süreden daha çok kalır, böylece yetki ailelerin temsilcilerinin elinden bir tek şahsın eline geçmiş olurdu. Bu durum söz konusu şahsın servetinin artmasına da yol açardı. Ancak diğer aile başkanlarının onu desteklemeleri de mümkündü. Hasan el-Vezzân (Afrikalı Leon), XVI. yüzyılda Fas'ta çeşitli cemaat başkanlarının idareyi tek başlarına ellerine aldıklarına dair bilgi vermektedir.

Birkaç nesil sonra dağılan, iki veya daha çok cemaate ayrılan cemaatler de vardı. Bazan zayıf ve küçük bir cemaatin kendisinden daha güçlü başka bir cemaate katıldığı da görülürdü.

1912 yılında Fransa ve İspanya'nın Fas'ı işgal etmesinden sonra cemaat nizamında büyük değişiklikler olmuştur. Çünkü ziraî mülkiyet sistemleri sömürgecilikten önemli ölçüde etkilenmiş, işgal güçleri cemaatin ihtiyaçlarından fazla olduğunu kabul ettiği toprakları istilâ etmiş ve cemaatin doğrudan doğruya toprak satmasını da yasaklamıştır. Bu konuyla ilgili olarak birçok karar alınmış ve nizamnâmeler yayımlanmıştır. Bu toprakların kiralanması da birçok resmî formalite ve yargı işlemlerinin tamamlanmasını gerektiriyordu. Fas'ın bağımsızlığını kazandığı ilk yıllardan beri bazı nüfuzlu kimselerin cemaate ait arazilerin söz konusu cemaat hesabına geçirilmesi için çaba gösterdikleri görülmüştür. Bağımsızlıktan bu yana cemaatler birkaç defa yeni düzenlemelere tâbi tutulmuş, yetkileri bazan sınırlandırılmış, bazan da genişletilmiştir. Son olarak 800'ü bulan cemaatlerin sayısının yakında bir misli daha artması beklenmektedir.

Eski cemaatlerin yönetim ve yargı yetkileri mevcut olup bunlardan her biri diğerine hususi örflerle bağlıydı. Mâlikî fakihler ziraat alanında İslâm dininin esaslarına ters düşmediği sürece bu örflere itibar ederek onları muhafaza etmişlerdir. Fas Devleti de yıllarca önce cemaatler için özel mahkemeler kurmuş, böylece aralarındaki davaları örf ve şeriat kanunları ile kolayca halletme imkânı hâsıl olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

H. et Letourneux, *La Kabylie et les coutumes kabyles*, Paris 1893, II, 4-6, 305; III, 9, 247, 268; L. Africanus, *Description de l'Afrique*, Paris 1896, s. 73, 76, 94, 133 vd.; L. Milliot, *Les terres collectives (Blād Djemā'a): étude de législation marocaine*, Paris 1922, s. 59, 123-164, ayrıca bk. Önsöz; R. Montagne, *Les Berbères et le makhzen*, Paris 1930, tür.yer.; a.mlf., *La vie sociale et politique des Berbères*, Paris 1986, s. 39-41, 45-46, 64; J. Berque, *Structures sociales de Haut-Atlas*, Paris 1955, tür.yer.; a.mlf., "Djamāʿa", *EI²* (Fr.), II, 423-424; A. Guillaume, *La propriété collective au Maroc*, Paris 1960, s. 50-51, 75; Hasan es-Sâih, *el-Ḥaḍāretü'l-İslāmiyye fi'l-Maġrib*, Dârülbeyzâ 1406 / 1986, s. 80-81, 271-282.

 İBRAHİM HAREKÂT

CEMÂAT-i İSLÂMÎ

(جماعت اسلامى)

Hint-Pakistan alt kıtasında kurulan en büyük İslâmî teşkilât.

Güney Asya'daki en etkili ve en iyi teşkilâta sahip İslâmî hareket olan Cemâat-i İslâmî Ağustos 1941'de, İngiliz Hindistanı'nda İslâmî uyanışı başlatmak isteyen Seyyid Ebü'l-Alâ el-Mevdûdî'nin çağrısı üzerine yetmiş beş delege tarafından Lahor'da kurulmuştur. Hareketin hedefi, Kur'an ve Sünnet rehberliğinde insan hayatının bütünüyle değiştirilmesini ve İslâm'ın sosyal hayata yerleştirilmesini sağlamaktı.

Cemâat-i İslâmî'nin tarihi, kurucusu olan Mevdûdî'nin hayatıyla yakından bağlantılıdır. Önemli bir İslâm düşünürü ve iyi bir yazar olduğu kadar dinamik bir hatip, güçlü bir siyasetçi, usta bir organizatör ve karizmatik bir lider olan Mevdûdî, yalnız Hindistan alt kıtasında değil bütün dünyada İslâmî uyanışın sembolü haline gelmiştir. Hindistan'ın Haydarâbâd eyaletinde Evrengâbâd'da doğan Mevdûdî, meşhur tarikat liderleri yetiştirmiş olan seçkin bir aileye mensuptur. On yedi yaşında babasını kaybettiğinden normal okul eğitimi alamadı; bu sebeple öğrenimi ve entellektüel gelişimi büyük ölçüde kendi çalışmalarının ürünüdür. 1920-1928 yılları arasında, içlerinde Hint Âlimler Cemiyeti'nin yayın organı olan *Cemʿiyyet*'in de bulunduğu çeşitli Urduca gazete ve dergilerin editörlüğünü yaptı. 1927'de henüz yirmi dört yaşında iken İslâm hukukunda savaş ve barış üzerine yazdığı, "İslâm'ın kılıçla yayıldığı" yolundaki iddialara cevap veren eseriyle Hindistan'daki akademik hayatta yankı uyandırdı. 1928 yılında Dekken'e yerleşti. 1932'de, bugün de Pakistan'da Cemâat-i İslâmî'nin esas yayın organı olan aylık *Tercümânü'l-Ḳur'ân* dergisinin editörlüğüne getirildi. 1938 yılında, ünlü şair ve düşünür Muhammed İkbal'in daveti üzerine Doğu Pencap'taki Pathankon'a giderek bir araştırma ve eğitim kurumu olan ve daha sonra Cemâat-i İslâmî'nin merkezi haline gelen Dârülislâm'ı kurdu. 1941'de Cemâat-i İslâmî'nin kuruluşu üzerine başkan (emîr) seçildi ve 1972'de sağlık sebebiyle ayrılıncaya kadar bu görevde kaldı. 1947 yılında Pakistan Devleti kurulunca Lahor'a giderek Ichchra'ya yerleşti; burası teşkilâtın yeni merkezi oldu ve kendisi de vefat edince (1979) buraya gömüldü.

1947'de Pakistan'ın kuruluşundan sonra Cemâat-i İslâmî Hindistan ve Pakistan'da Cemâat-i İslâmî-i Pâkistan ve Cemâat-i İslâmî-i Hind adlarıyla bağımsız iki ayrı teşkilât haline getirildi; daha sonra da Hindistan'ın eline geçen ihtilâflı Keşmir bölgesinde, Sri Lanka'da ve 1970'li yılların ortalarında Bengladeş'te yine bağımsız olarak ortaya çıktı. Bu beş ayrı teşkilât aynı isim altında faaliyet göstermelerine, benzer hedef ve ideolojik yaklaşımlara sahip olmalarına rağmen birbirlerine bağlı değildir. Her biri, içinde bulunduğu siyasî-ideolojik ortama göre kendi program ve stratejisini geliştirmiştir. Müslümanlar Hindistan ve Sri Lanka'da azınlık statüsünde olduklarından buralardaki Cemâat-i İslâmî hareketleri dinî uyanış hareketi durumundadır. Pakistan, Bengladeş ve Keşmir'de ise bu teşkilâtlar siyasî faaliyetlerde önemli rol üstlenmişler, seçimlere katılmışlar ve meclislerde birçok sandalye kazanmışlardır. Bugün de (1990'dan sonra) Keşmir Cemâat-i İslâmîsi başta olmak üzere her üçü birden bu bölgenin Hindistan yönetiminden kurtarılması için mücadale vermektedir.

Cemâat-i İslâmî'nin kuruluşu ile İngiliz Hindistanı'nın bölünmesi arasındaki dönemin (1941-1947) karakteristik özelliği yayılma, yerleşme, organizasyon ve eğitim faaliyetleridir. Bu dönemdeki çalışmaların çoğunu teşkilâtlanma, tebliğ ve yayınlar, mensupların ahlâkî ve mânevî eğitimi ile nasyonalizm ve laisizme karşı çıkan ve müslüman ümmetin evrensel kardeşliğini savunan iki millet teorisini yayma işi teşkil etti. 1947'deki bölünmeden sonra Pakistan tarafındaki liderlik Mevdûdî'de kalırken Hindistan'da Mevlânâ Ebü'l-Leys Islâhî lider oldu. Pakistan'ın kuruluşundan 1971'de Bengladeş'in ayrılışına kadar geçen dönemde teşkilât, ülkede İslâmî hayatın yerleşmesi ve kurumlaşması yönünde yoğun bir siyaset ve eğitim programı uyguladı; özellikle 1948-1956 yılları arasında ülkeyi İslâmî devlet statüsüne doğru yönlendirmede büyük gayret sarfetti. Mart 1949'da, kurucu meclisin yayımladığı ve Pakistan anayasasının temelini oluşturacak olan "hedef kararları"nın İslâmî muhteva taşımasında kamuoyunu da harekete geçirerek en önemli rolü oynadı. Hükümetin bu görüşlere karşı olumsuz, hatta düşmanca tavır alması ve mezhep farklılıklarına dayanarak İslâm'ı karalamaya çalışması üzerine Diyûbendî, Birîlvî, ehl-i hadis ve Şîa gruplarına mensup âlimleri toplantıya çağırdı. Ocak 1951'de Karaçi'de yapılan tarihî toplantının sonunda İslâm devletinin yirmi iki prensibinin ortaya konduğu ortak bir bildiri yayımlandı ve böylece hükümetin İslâmî anayasaya karşı yürüttüğü propaganda ve faaliyetler boşa çıkarılmış oldu. 1956'da kabul edilen ilk anayasada, "İslâmî temellere dayanan bir toplum oluşturmayı ve bütün mevcut kanunları Kur'an ve Sünnet ışığında düzenlemeyi" esas alan maddelere yer verilmesi büyük ölçüde Cemâat-i İslâmî'nin eseridir. Pakistan'da İslâmî kuralların yerleştirilmesi konusunda taviz vermez tutumu ve hükümetin İslâmî olmayan uygulamalarına yönelik eleştirilerinden dolayı 1948-1967 yılları arasında toplam beş yıl olmak üzere dört defa hapse atılan Cemâat-i İslâmî'nin lideri Mevdûdî, Mart 1953'te sıkıyönetim mahkemesi tarafından, Pencap'ta Kādıyânîler'e karşı başlatılan kanlı olayları yazılarıyla kışkırttığı iddiasıyla ölüme mahkûm edildi. Ancak yurt içinden ve dışından gelen baskılar karşısında cezası ömür boyu hapse çevrildi; iki yıl sonra da Nisan 1955'te serbest bırakıldı.

1956 yılında yeni kabul edilen anayasaya göre seçim hazırlıklarına başlandı; fakat 1958'de Eyüp Han'ın sıkıyönetim ilânıyla bu girişim durdurularak Cemâat-i İslâmî dahil bütün siyasî partilerin faaliyetleri yasaklandı. 1962 yılında Eyüp Han yeni bir anayasa hazırlattı. Buna karşı çıkan Cemâat-i İslâmî'nin faaliyetleri tekrar yasaklanarak (1964) liderleri tutuklandı; fakat sonuçta mahkeme teşkilât lehine karar verdi. 1965 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cemâat-i İslâmî Eyüp Han'a karşı Fâtıma Cinnah'ı destekledi ve 1969'da da öncülüğünü yaptığı yoğun protestolar üzerine Eyüp Han istifa etmek zorunda kaldı. Ancak sivil yönetim kurulamadı ve askerî rejim bu defa da General Yahyâ Han'ın liderliğinde devam etti. 1970 seçiminde teşkilât % 20'nin üzerinde oy almakla birlikte